

№ 2
19.12.03

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра політичних теорій

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ»

Виконала: здобувачка 4 курсу

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

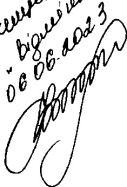
спеціальність 052 «Політологія»

Сінковська Віталіна Василівна

Керівник: к.політ.н., доц. Краснопольська
Тетяна Миколаївна

Рецензент: к.іст.н., доц. Сушко Анатолій
Іванович

Одеса – 2023

Закінчено
на "Вісник"
06.06.2023

ЗМІСТ:

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ.....	6
1.1. Концептуальні підходи до визначення сутності політичної системи.....	6
1.2. Партія як політичний інститут: сутність та еволюція поняття.....	14
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ:	
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	19
2.1. Особливості формування та функціонування політичної системи сучасної Великобританії.....	19
2.2. Роль політичних партій у політичній системі Великобританії	33
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена ключовою роллю політичних партій, яку вони відіграють у функціонуванні уряду та політичному процесі.

Політичні партії є фундаментальним елементом політичної системи Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії (далі - Великобританії). Вони є основним засобом, за допомогою якого громадяни можуть брати участь у політичному процесі, і вони відіграють вирішальну роль у формуванні політики та стратегічних векторів розвитку країни. Великобританія є парламентською демократією, і політичні партії мають важливе значення для функціонування уряду та законодавчого процесу.

Особливо важливим в умовах сучасності є підтримка політичної стабільності на тлі виходу Великобританії з ЄС та необхідності врегулювання торговельних потоків між Північною Ірландією, що є частиною Сполученого Королівства, та Ірландією, як членом ЄС, частиною внутрішнього ринку ЄС. Метою переговорів між ЄС та Великобританією полягала в тому, аби на даному кордоні не було прикордонного та митного контролю, а потоку товарів всередині острова ніщо не заважало. Питання актуалізується у зв'язку з побоюваннями поновлення конфлікту у Північній Ірландії (за приєднання до Ірландської республіки), що був врегулюований чверть століття тому.

В умовах розвитку монархії інститут довіри до монарха еволюціонує, на тлі цього зростає роль політичних партій, які можуть забезпечити політичну стабільність та поступальний рух країни. Крім того, консолідуючи зусилля суспільства, вони здатні подолати сепаратистські настрої в Північній Ірландії.

Аналіз досліджень та публікацій пов'язаних з політичними партіями, як важливим елементом політичної системи Великої Британії. Політичні партії широко вивчалися, і їх роль у політичній системі Великобританії обговорювалася десятиліттями. Вчені та дослідники зосередилися на історії та розвитку політичних партій у Великобританії. Наприклад, Вільям Ропер у своїй книзі «Політична партія у Великобританії» надає глибокий аналіз

еволюції політичних партій у Великобританії, починаючи з їх заснування в XIX столітті і до наших днів. Він стверджує, що політичні партії відіграли вирішальну роль у формуванні політичного фундаменту Великобританії та відіграли важливу роль у демократичному процесі.

Іншим видатним вченим у цій галузі є Пітер Мейр, який у своїй книзі «Правління порожнечою: винищення західної демократії» підкреслює занепад політичних партій у Великобританії та інших західних демократичних державах. Він стверджує, що політичні партії втратили своє значення і стали простими інструментами держави, що призвело до послаблення демократії в цих країнах. У своєму дослідженні «Вплив політичних партій на управління Великобританією» Пол Вебб і Річард Інґліш стверджують, що політичні партії мають значний вплив на політичну систему Великобританії. Вони припускають, що політичні партії відіграють важливу роль у формуванні політичних рішень, мобілізації виборців і забезпеченні механізму притягнення до відповідальності обраних посадових осіб.

Метою бакалаврської роботи є дослідження сутності політичної системи та політичних партій; аналіз політичних партій як важливого елементу у формуванні та функціонуванні політичній системі Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії. Для виконання мети поставлені такі *завдання*:

- проаналізувати концептуальні підходи до визначення сутності політичної системи;
- з'ясувати сутність та еволюцію поняття «партія» як політичного інституту;
- дослідити еволюцію та сучасний стан політичних партій Великобританії;
- визначити особливості формування та функціонування політичної системи Великобританії на сучасному етапі та роль в цих процесах політичних партій.

Об'єктом дослідження є політична система Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, а *предметом* – роль політичних партій у політичній системі Великобританії.

Методи дослідження теми. Тема дослідження обумовила використання наступних загальнофілософських (діалектичний – використовувався при аналізі ключової проблеми роботи; аналіз та синтез, індукція та дедукція – при формуванні умовиводів та висновків), а також спеціальних методів. Так, *системний* метод застосовано при аналізі політичних партій як частини більшої політичної системи, цей підхід спрямований на розуміння відносин між політичними партіями та іншими інституціями, такими як виконавча, законодавча та судова влада. *Структурно-функціональний метод* акцентує увагу на внутрішній структурі та функціях політичних партій, цей метод має на меті зрозуміти, яку роль відіграють партійні лідери, члени та активісти у формуванні політичних рішень і мобілізації виборців. *Історичний метод* передбачає вивчення еволюції та розвитку політичних партій у Великобританії, з-за допомогою цього методу ми можемо зрозуміти, як політичні партії еволюціонували у відповідь на зміни в суспільстві, економіці та політичному середовищі. *Порівняльний метод* передбачає вивчення політичних партій Великобританії в порівнянні з іншими країнами, також ми можемо розуміти схожість і відмінності між політичними партіями в різних політичних системах і фактори, що впливають на їхній розвиток і успіх.

Структура бакалаврської роботи. Робота містить вступ, два розділи, що включають чотири підрозділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Концептуальні підходи до визначення сутності політичної системи

Дослідження проблеми політичної системи має суттєве значення, оскільки у сучасних складних та суперечливих політичних процесах значну, а найчастіше вирішальну роль відіграють характер та темпи змін у політичній системі суспільства. Саме вона є головним владно-упорядковуючим фактором усього суспільного життя, а політичне керівництво країни як провідний компонент цієї системи покликане приймати рішення, виробляти модель майбутнього, визначати шляхи та засоби її досягнення. Від змісту її діяльності, якості функціонування, злагодженості дій її підсистем багато в чому залежить збереження могутності держави.

Поняття «політична система суспільства» можна розглядати у вузькому та широкому значенні. В першому випадку її можна визначити як комплекс державних та недержавних інститутів (державних органів, політичних партій, рухів, профспілок, економічних структур тощо), в рамках яких проходить політичне життя суспільства та здійснюється політична влада. В широкому значенні – це впорядкована сукупність норм, інститутів, організацій, ідей, а також відносин та взаємодій між ними, у ході яких реалізується політична влада.

Структуру політичної системи можна представити у вигляді сукупності трьох рівнів. Так, все різноманіття політичних статусно-рольових позицій (депутат, державний чиновник, громадянин, партійний функціонер тощо) у суспільстві складає перший, базовий рівень політичної системи. Ця організованість забезпечується другим – інституційним – рівнем політичної системи, який включає політичні інститути, політичні організації та групи.

Політичні інститути є своєрідним нормативним полем, що визначає взаємну відповідальність учасників відповідних взаємодій, їх права та обов'язки, а організації та групи в політиці є об'єднаннями, що діють у відповідному інституційному полі та вирішують конкретні завдання. Інституційний рівень також потребує регуляції, тому в суспільстві складається третій – системно-нормативний – рівень політичної системи, завдання якого – алгоритмізувати дію всієї політичної системи, синхронізувати політичні інститути, що діють, визначити рамки їх функціональних можливостей і зони відповідальності, встановити межі їх взаємного впливу.

Проблема цілісності політичної системи у межах різних методологічних підходів вирішується неоднозначно. Так, представники класичного функціоналізму вирішують цю проблему на основі логічного припущення, що все, що виникає в системі та укорінюється в ній, несе певне корисне навантаження, виконує важливу для системи загалом функцію, відповідає певній потребі. Наприклад, наявність у Великобританії інституту монархії пояснюється як традицією, а й тим, що це інститут є своєрідним символом, що згуртовує народ цієї країни. Наявність цієї позитивної функції забезпечує існування цього інституту у країні.

В сучасній політичній науці класичними теоретичними моделями аналізу політичних систем є системна модель Д. Істона, структурно-функціональна модель Г. Алмонда та інформаційно-кібернетична модель К. Дойча.

Девіда Істона часто називають автором теорії політичних систем. Основні праці вченого: «Політична система: політологічні дослідження про державу» (1953 рік); «Структура політології» (1965 рік); «Системний аналіз політичного життя» (1965 рік); «Розвиток політичної науки» (1991 рік). Із великої трудомісткої роботи цього вченого можна черпати безмежну кількість нових знань у вивченні політології [16].

Д. Істон зазначає, що політична система - це взаємодія матеріальних та духовних цінностей, за допомогою яких можна уникнути конфліктів у

суспільстві. Також науковець виділив дві основні функції політичної системи: політична система повинна мати здатність розподіляти цінності в суспільстві; політична система зобов'язана переконати суспільство у правильності поділення цінностей.

Як зазначив Д. Істон: саме ці дві функції відрізняють політичну систему від усіх інших систем суспільства.

Він створив своє бачення-схему політичної системи:

- «вхід» - запити і потреби, тобто вимоги громадян суспільства;
- «конверсія» - відповідь-реакція системи на вимоги;
- «вихід» - прийняття рішень, дії системи;
- «зворотній зв'язок» - вплив усієї ситуації на навколишнє

середовище.

Така схема є достатньо універсальною та простою, і за її допомогою можна розібратися в політичній системі будь-якої країни. «Основним поштовхом для входу в політичну систему є задоволення вимог та підтримка. Зростання та інтенсивність цих вимог вказують не лише на реальні потреби та інтереси людей, але й на те, наскільки система може задовольнити потреби суспільства, враховуючи можливе незадоволення та розбіжності між людьми тощо. У моделі політичної системи Девіда Істона вихідними факторами, які реагують на зовнішнє середовище, є запити, потреби, вимоги тощо, впливаючи побічно на підтримку мас і перетворюючи запити та потреби на реальні дії. Поняття зворотного зв'язку означає повернення інформації та використання її переваг» [18].

Науковець досить багато уваги приділяє «потребам» - форма вираження думки, щодо правомірності розподілу. Він поділяє правила на зовнішні (направлені із сторони навколишнього середовища) та внутрішні (належать безпосередньо самій системі). потреби можна розрізняти за їх видами: специфічні, прості, складні та багато інших. Д. Істон створив власну класифікацію «потреб»: розподіл послуг та суспільних благ; регулювання

поведінки; потреби в сфері комунікації та інформації.

Однак для повноцінного існування політичної системи крім «потреб» необхідним є і «підтримка». У розумінні Д. Істона «підтримка» - це особливість що пов'язує саму систему із зовнішнім світом. Форми підтримки від суспільства можуть бути: законслухняність, безпосередня участь у політичному житті держави, вираження поваги до влади, виплата податків та багато іншого. Дослідник виділив три об'єкти підтримки політичної системи: 1) «політичне суспільство» - група осіб, яка безпосередньо пов'язана напряму із структурою; 2) «політичний режим» - уособлює співіснування цінностей, норм та владних структур; 3) «управління» - особи, що кожного дня стикаються із політичною діяльністю.

Згідно з Д. Істоном, ефективна політична система полягає у успішному перетворенні «входу» на «вихід» та встановленні «зворотного зв'язку». Процес конверсії є необхідним у будь-якій політичній системі. «Зворотній зв'язок» вважається одним з найважливіших механізмів для розрешення напруги у суспільстві, проте ця функція виконується лише тоді, коли влада реагує на соціальні сигнали. Однак, якщо влада уникає вирішення проблем народу, політична підтримка втрачає свою силу. Тому, щоб зберегти хоча б мінімальний рівень підтримки населення, владі потрібно реагувати на «потреби» та довести всю процедуру до логічного завершення [12].

Аналізуючи усі дані можна сказати: що політична система, за Девідом Істоном, - це досить простий механізм взаємодії різних структур, який має здатність постійно змінюватися. Політична система кожної країни діє по різному і всі ці дії залежать від «потреб» народу та «реакції» влади на проблеми та мирного завершення процесу, адже коли змінюється влада - то в більшості випадків змінюється політична система країни, в залежності від потреб громадян.

Габріель Алмонд, американський політолог, був одним з перших, хто застосував структурно-функціональний метод для вивчення політичної системи. Він опублікував кілька праць на тему політичної системи

суспільства, зокрема «Політика регіонів, що розвиваються» (1966), «Порівняльна політика: концепція розвитку» (1968) та «Порівняльна політика сьогодні» (1988). У своїх дослідженнях він розглядав політику як цілісну систему зі складною структурою, де кожен елемент має своє призначення та виконує специфічні функції, спрямовані на задоволення потреб системи. Г. Алмонд визначав політичну систему як систему взаємодії, що виконує функції інтеграції та адаптації за допомогою застосування або загрози застосування законного фізичного примусу. Ці функції політична система виконує як всередині кожного конкретного суспільства, так і в його взаєминах з іншими суспільствами. За Г. Алмондом, політична система є легітимною силою, яка підтримує порядок та здійснює перетворення в суспільстві, забезпечуючи його єдність та цілісність [17].

У своїх дослідницьких працях політичної системи науковець використовує структурно-функціональний метод дослідження. Він здебільшого зупиняється на твердженні, що політична система - це наслідок співіснування усіх владних структур держави. Також він більш ширше висвітлює політичну систему під призвою взаємодії із навколишнім середовищем. Г. Алмонд, на відміну від Д. Істона, вважає, що основою концепції системи - є роль, від якої залежать зміст формальних та неформальних взаємодій, які виробляють важливий елемент системи - політичну культуру.

Г. Алмонд вважав, що на політичну структуру впливають не лише владні структури, чи люди, що пов'язані із політикою, а й інформаційно-комунікативні та нормативно-регулятивні фактори впливу. На думку більшості науковців у політологічній сфері, модель Габрієля є більш ширшою по своїй структурі та охоплює такі важливі чинники: психологічні; особистісні аспекти політичної взаємодії; «потреби» не тільки народу, а й політичної еліти. На думку вченого, при вивченні та дослідженнях будь-якої політичної системи, потрібно враховувати деякі фактори: усі, без винятку політичні системи мають власну структуру, однак при цьому всі системи виконують одні

й ті ж функції.

Дослідник виділяє три рівня функцій. «Перший рівень – «процесу» або ж «входу» - пов'язаний із впливом зовнішнього середовища на політичну систему. До цього рівня належать такі функції: артикуляція, агрегування, визначення курсу, арбітраж. За допомогою вищезазначених функцій є можливість правильно розподілити, по ступені важливості, потреби народу. Другий рівень «системи». Сюди належать такі функції: соціалізація, рекрутування, комунікація. Завдяки цим функціям відбувається процес адаптації політичної системи, та можна визначити рівень стійкості самої системи. Г. Алмонд наголошує на комунікативній функції, адже вона забезпечує безпосередню передачу та розподіл інформації не тільки в політичній системі, а й в зовнішньому середовищі. Третій рівень «виходу» чи «конверсії». Функції: розподілення, регулювання, контроль, здійснення обраного курсу. Забезпечують вихід інформації, таким чином завершують процес «входу» інформації» [16].

Безпосередньо за моделлю Г. Алмонда політична система постає як сукупність політичних позицій та способів реагування на певні визначення політичної ситуації враховуючи різні особливості. Є декілька цікавих «трюків» політичної системи: створювати нові ідеї, пропагувати різноманітні політичні «міфи» все це та багато інших прийомів використовує майже будь-яка влада, задля утримання легітимності своєї політичної системи та діяльності. Г. Алмонд також назвав найважливішу особливість політичної системи - багатофункціональність та змішаність у культурному сенсі.

Г. Алмонд визначив, що потрібно політичній системі, аби реалізувати свої функції та ролі: «екстракційна можливість - залучення людей до виборчих політичних процесів, використання механізмів наповнення бюджету та інше; регулююча можливість - управління, координування поведінки населення, забезпечення політичної взаємодії із суспільством. Такі процедури здійснюються на базі законів, нормативних актів, обробки суспільної думки; дистрибутивна можливість - виникнення соціальної держави, контроль над

розподілом ресурсів та соціальних благ; інтегральна можливість - реакція політичної системи на зміни у структурі та зовнішньому середовищі, швидка адаптація, аби надати можливість системі бути стійкою та при цьому схильною до саморозвитку; символізуюча можливість - звернення до мас із різноманітними політичними висловлюваннями, лозунгами для забезпечення створення «правильного» - потрібного стереотипного мислення. Адже від цього залежать подальші дії та існування політичної системи» [16].

Г. Алмонд на основі досліджень Д. Істона створив свою власну модель політичної системи суспільств, розширивши базові вчення Д. Істона. Г. Алмонд доступно пояснив важливість різних функцій політичної системи, та важливість існування психологічного фактору та політичної культури у цій системі.

У своїй книзі «Нерви управління: моделі політичної комунікації та контролю» (1963 року) Карл Дойч звернув свою увагу на вивчення ролі комунікації в політиці. Науковець дав нове трактування політичній системі - мережа комунікацій та інформаційних потоків. Державна влада має здатність мобілізувати політичну систему, шляхом контролю інформації та комунікативної взаємодії системи на навколишнього середовища. Розвитком теорії «входу»; «конверсії» і «виходу» як основних елементів політичної системи стало її інформаційно-кібернетичне тлумачення, розроблене К. Дойчем [3].

У державному управлінні є можливість опиратись на теорію комунікації та кібернетики. К. Дойч вважав, що завдяки вищезазначеній можливості на стадії «входу» - присутні меседжі, що приходять із внутрішніх та зовнішніх джерел. А на «виході» - в основному присутні рішення тих чи інших меседжів, проблем та ін. За Карлом, виділяють основну функцію державного управління - отримання та переробка інформації та координація дій, для досягнення поставлених цілей. А головним завданням політичної системи являється - отримати від людей бажану реакцію та готовність підкорятися владі. К. Дойч вивчав досить багато матеріалу та проводив чимало спостережень, аби

зрозуміти істинний шлях, який проходить інформація через політичну систему суспільства. Таким чином можна сказати, що одиницею аналізу у науковця був – інформаційний потік, що виникає при переміщенні інформації через інформаційні канали передачі. Під каналом передачі він розуміє – вірогідність того, що інформація рухається у визначеному напрямку від народу до влади і навпаки.

К. Дойч виділяє основні типи політичної комунікації: «особистісні, неформальні комунікації; комунікації через посередників (організації, партії та ін.); комунікація через ЗМІ, в ХХІ столітті це найпоширеніший тип політичної комунікації» [11].

За допомогою цих даних можемо зрозуміти, що політична комунікація на сьогоднішній час - це важливий елемент будь-якої політичної системи суспільства. Інформаційно-комунікативна модель системи К. Дойча, включала в себе такі блоки: прийом інформації; оцінка та відбір інформації; прийняття рішення; реалізація рішення; зворотній зв'язок.

За К. Дойчем, ціллю будь-якої політичної системи - є забезпечення стабільного розвитку та динамічної рівноваги між інтересами всіх політичних груп. Карл Дойч у своїй праці визначив сили, які безпосередньо впливають на цілі політичної системи: інформаційне навантаження системи; пізня реакція системи на поставлені цілі; можливість системи вирішувати декілька проблем одночасно. На думку дослідника, «також існують три закономірності у політичній системі: для досягнення поставлених цілей, необхідно спершу швидко реагувати на інформаційний потік та поставлені проблеми; успіх нормального функціонування політичної системи залежить від реакції на зміни; якщо влада у державі має навик вбачати перспективу та приймати швидкі рішення у випадку загрози досягнення цілей, ця особливість також пророкує успішне функціонування системи» [9].

К. Дойч підійшов із іншого боку до вивчення питання політичної системи суспільства, при цьому використовуючи інформаційно-комунікативну модель. Він зробив крок уперед у своєму дослідженні, на

формують політичні результати [25].

Серед зарубіжних дослідників, що вивчали політичні партії, найбільш помітну роль справили: Дж. Сарторі, Р. Міхельс, М. Дюверже та С. Хантінгтон. Ці вчені зробили важливий внесок у наше розуміння політичних партій, наприклад, вплив виборчих систем на партійні системи та роль партійних еліт у формуванні партійних організацій і стратегій.

Політичні партії – це організації, які прагнуть впливати на уряд і контролювати його шляхом обрання своїх кандидатів на державні посади. Партії зазвичай мають визначену платформу або набір принципів, які мають на меті залучити виборців, які поділяють однакові або схожі цінності. Спосіб роботи політичних партій може відрізнятися залежно від країни та політичної систем [32].

Однак «деякі спільні риси політичних партій включають: вербування кандидатів (партії вербують осіб для балотування на виборні посади, як правило, шляхом внутрішнього партійного висування або відбору); розробка політики та платформ (партії створюють платформи або програми, які окреслюють їхні політичні позиції з низки питань. Ці посади покликані залучити виборців, які поділяють цінності партії); агітація (партії беруть участь у ряді заходів для просування своїх кандидатів і платформ, таких як реклама, агітація та публічні заходи); передвиборча агітація (партії використовують низку тактик, щоб вплинути на результати виборів); управління (коли кандидатів від партії обирають на посади, партія працює над виконанням своєї політики та досягненням політичних цілей. Це може включати переговори та компроміси з іншими політичними партіями та зацікавленими сторонами)» [28].

У деяких політичних системах, наприклад у Сполучених Штатах, політичні партії офіційно не визнаються урядом, і процес висування та обрання в основному здійснюється окремими кандидатами та їхніми прихильниками. В інших країнах, наприклад у Великій Британії, політичні партії відіграють більш формалізовану роль у процесі висунення кандидатів і

виборів.

У більшості демократичних систем політичні партії змагаються на виборах за право формувати уряд. Вони висувають кандидатів на різні державні посади, включаючи президента, прем'єр-міністра, парламенту та місцевого уряду. Партії також беруть участь у політичних кампаніях, щоб переконати виборців підтримати їхніх кандидатів і політику.

Політичні партії можуть відігравати ключову роль у формуванні державної політики та стимулюванні соціальних та економічних змін. Вони надають можливість громадянам брати участь у політичному процесі та бути почутими. Політичні партії також служать для контролю влади, оскільки опозиційні партії можуть притягнути правлячу партію до відповідальності за її дії та політику [29].

Серед основних функцій політичних партій виділяють наступні: висування кандидатів на виборах; розробка та пропагування платформи своєї партії або заяву про принципи та політику; мобілізація виборців на підтримку своїх кандидатів і партійної платформи; збір коштів на підтримку діяльності та кампаній своєї партії; вимога від обраних посадових осіб відповідальності перед програмою своєї партії та інтересами своїх виборців.

Політичні партії можна класифікувати на основі їхньої ідеології, наприклад, консервативні, ліберальні, соціалістичні чи центристські тощо. Їх також можна класифікувати залежно від їхнього рівня впливу: від головних або домінуючих партій, які мають значну владу та вплив в уряді, до незначних чи третіх сторін, які мають незначне представництво або зовсім не представлені в уряді.

За критеріями організаційної будови, підстав та умов набуття партійного членства виділяють децентралізовані, масові централізовані та строго централізовані партії. Залежно від членства, основних напрямів діяльності, зв'язків з виборцями, членами партії та активістами, внутрішньої структури, виділяються партії кадрові, масові та партії виборців.

За способом взаємозв'язку зі своєю соціальною базою партії

поділяються на авангардні («новий тип»), парламентські та лейбористські. Стосовно правлячого режиму різняться легальні та нелегальні, правлячі та опозиційні; партії-лідери та партії аутсайтери; ті, які правлять монопольно, та партії, що правлять у складі коаліції, тощо.

Варто зазначити, що політичні партії існували в тій чи іншій формі протягом всієї історії людства, але сучасна концепція політичної партії як організованої групи людей зі спільними політичними цілями та ідеологією виникла в XVIII–XIX століттях.

Однією з перших політичних партій була Федералістська партія в Сполучених Штатах, яка була заснована в 1790-х роках і підтримувала сильний федеральний уряд і тісні зв'язки з Великобританією. Федералістам протистояла Демократично-республіканська партія, яка вірила в менший федеральний уряд і більшу владу для штатів.

У XIX столітті політичні партії стали більш організованими та впливовими в багатьох країнах світу. У Великобританії виникли партії Вігів і Торі, тоді як Республіканська партія і Демократична партія стали двома основними партіями в Сполучених Штатах.

У XX столітті у багатьох країнах з'явилися нові політичні партії, оскільки змінилися політичні, економічні та соціальні умови. Посилення фашизму в Європі призвело до появи ультраправих партій, тоді як зростання соціалізму та комунізму призвело до формування лівих партій у багатьох країнах. Сьогодні політичні партії продовжують відігравати важливу роль у більшості країн світу, при цьому різні партії представляють широкий спектр політичних ідеологій і точок зору [28].

Сучасне поняття політичних партій виникло у Великобританії, де в XVII столітті виникли партії Вігів і Торі. Віги віддавали перевагу конституційній монархії та підтримували спадкоємство протестантів, тоді як Торі підтримували владу монарха та англіканської церкви.

У XIX столітті на зміну партіям Вігів і Торі прийшли Ліберальна партія і Консервативна партія відповідно. Ліберальна партія, що виникла в 1830-х

роках, підтримувала вільну торгівлю, індивідуальні права та соціальні реформи, тоді як Консервативна партія, яка веде своє коріння від партії Торі, підтримувала традиційні цінності та сильну монархію.

На початку XX століття як нова політична сила у Великобританії з'явилася Лейбористська партія, яка представляла інтереси робітничого класу та виступала за більшу соціальну та економічну рівність. Вона була заснована в 1900 році і стала домінуючою партією в період після Другої світової війни, впроваджуючи велику політику соціального забезпечення та націоналізуючи ключові галузі [29].

З 1970-х років у Великобританії виникла низка менших партій, зокрема Ліберальні демократи, Шотландська національна партія та Партія зелених. Зростання цих партій кинуло виклик традиційному домінуванню Консервативної та Лейбористської партій і призвело до більш фрагментованого політичного ландшафту.

РОЗДІЛ 2.

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

2.1. Особливості формування та функціонування політичної системи сучасної Великобританії

Великобританія є однією із найцікавіших країн для досліджень у сфері політики. Уже близько восьми століть британський парламент є об'єктом накопичення політично-теоретичного досвіду, який викликає великий інтерес у закордонних дослідників. У політологів є досить цікавий факт про те, що еталон побудови політичної системи Великобританії – це функціональна модель, яка перевірена століттями та є ефективною в плані британської політики.

Сучасний британський парламент дотримується певних правил та принципів, між представниками держави та суспільством існує діалог, також влада підтримує дипломатичні відносини з представниками опозиції, у державі правова та політична культура знаходиться на високому рівні. Усі ці факти вказують на те, що політично-історичний розвиток держави, відбувався досить дипломатичним шляхом.

Саме Великобританія стала країною зародження явища парламентаризму. У 1689 році був прийнятий Білль про права, які обмежили королівську владу, тим самим розширились права парламенту та його представників. XVI століття для Англії, було одним із плідних періодів розвитку держави. Парламент не зупинявся на досягненнях і згодом були засновані головні принципи, якими потім почали керуватися інші європейські парламенти.

Таким чином, були прийняті такі принципи: «законотворчість стала провідною функцією парламенту; відповідно до першого принципу: закон –

акт, який приймається виключно палатами, його затверджував король, також він мав найбільшу цінність та силу поміж іншими державними актами; здебільшого сфера державного управління була зосереджена у руках парламенту; палата лордів стала найвищою ланкою в судовій системі; також парламент отримав право вирішувати зовнішньополітичні справи та проблеми країни» [2].

Трохи згодом 1694 року, був прийнятий Трирічний акт. Походячи від назви документа у тексті було узгоджено те, що парламент має право скликатись лише один раз на три роки, та термін повноважень парламенту, відповідно – 3 роки. Метою цього важливого акту стало – запобігти нових переворотів і бунтів у державі, адже до буржуазної революції в Англії 11 років не було парламенту, а існувала жорстока тиранія короля. [24]

Для того, щоб застерегти країну і народ Великобританії, англійським парламентом були прийняті принципи представницького правління – вони стали фундаментальною ознакою устрою Англії.

Наслідком таких рішень стало: «представницьке правління – визначальне для забезпечення існування реальної демократії, а парламенти втілюють цю головну засаду обставин; представницька форма правління не приходить сама по собі й не може стати одразу ефективною, її треба розвивати, плекати й захищати; неспроможність ефективно плекати й захищати парламентаризм і забезпечити його центральну позицію разом із народом може призвести до повернення тиранії, що потім матиме плачевні наслідки для народу» [2].

Пізніше парламент прийняв новий закон – «Акт про влаштування», який змінив не тільки порядок престолонаступництва, а й розширив повноваження парламенту.

Отож, в законі були ухвалені такі рішення: «королівська влада стала більш обмежена законами, тобто монарх повинен діяти лише в рамках закону без будь-якої самодіяльності; також було зазначено, що після Вільгельма III, англійський престол можуть успадкувати тільки ті особи, які сповідують

вірування англіканської церкви; у законі акцентувалась увага на тому, що король чи королева більше не має прав, щоб призначати чи звільняти з посади суддів, цим питанням займався парламент» [6].

Судячи з прийнятих рішень в цьому акті, монарх перестав бути фігуральною особою в здійсненні політичної влади в країні, законодавчі акти прийняті парламентом обмежили королівську владу. Усе судочинство та влада переходила до рук парламенту і монарх став залежною фігурою панівної еліти Англії.

Одним з останніх і вирішальних кроків становлення парламентської монархії було те, що король Георг I з династії Ганноверів – через незнання англійської мови припинив відвідувати засідання кабінету, це мали вагомі політичні наслідки. Адже таке відсторонення короля від політики сприяло тому, що перший міністр почав виконувати всі керівні функції в державі. Усі дії кабінету здійснювались від імені «Його величності». Надалі й дотепер стан монарха у Великобританії визначено так: «Король царює, але не править».

Однак попри всі закони обмеження королівської влади, монарх має досить великий вплив на політику кабінету, але все це стало «резервом» - на випадок надзвичайної ситуації [10].

Приблизно у XII столітті, Палата лордів стала похідним явищем від ранньосередньовічного Віттенгамонського англосаксонського суду, який скликався королем у разі розгляду чи оголошення законів, також для прийняття рішень щодо нових податків. У той час при «Його величності» існувала так звана Таємна рада, яка складалась із найзнатніших, найбагатших осіб, що були наближені до короля. Рада була певним виконавчим комітетом, вона повністю підконтрольна владі монарха, представники якої втілювали в життя усі рішення короля.

При правлінні Едуарда I почала скликатись Велика рада, до якої входили вище духовництво і коронні васали. Пізніше король розпочав залучати до управління лицарів, представників міст та інших громадян. А у 1275 році король скликав «перший загальний парламент» [31].

Рудольф Гнейс зазначає, що у термінології відбуваються певні зміни, раніше під словом «Парламент» розумілося два поняття: 1. вище судове, 2. законодавче зібрання держави. В сучасних етимологіях під словом «Парламент» розуміється: що це не лише Палата лордів чи Палата громад, а й «Queen in Parliament» (королева в парламенті). Виходячи з цих понять можна сказати, що цей правовий феномен складається з трьох елементів: двох палат та корони [1].

Так, як мова йдеться про період феодалізму, автоматично розуміємо, що до складу Палати лордів входили лише великі землевласники, вище духовництво, ці особи завдяки своїм статкам і великим земельним наділам мали великий вплив на політику Англії. Завдяки феодальній системі вся земля держави належала суверенну, вона розподілялась на окремі володіння, які передавалися знаті – васалам, баронам, графам, усім утримувачам королівських земель на умові складання присяги на вірність королю і надання йому гуманітарної та військової допомоги у випадку війни.

Відповідно до Великої хартії вольностей, зазначалось: «для того, щоб мати загальну раду королівства при оподаткуванні грошовою допомогою, або оподаткування щитовими грошима, ми накажемо покликати архієпископів, єпископів, абатів, графів і старших баронів нашими листами кожного окремо». За словами Албані Фонбланка: «Це було те, що було водночас прямим продовженням Вітенагемота» [цит. по: 8].

У період правління Едуарда I до парламенту як законодавчого органу було прийнято запрошувати тільки найкращих та найосвіченіших людей. Навіть з плином часу парламентські форми діяльності та склад палат мав бути чітко регламентованим. При правлінні Едуарда II з'явився новий титул серед англійської знаті. Першим англійським герцогом став Чорний принц – герцог Корнуельський. Завдяки королю Річарду II у 1386 році з'явився новий титул в історії Англії – маркіз. А віконт – був представником графа, винайшов цей титул Генріх IV. Таким чином з віками з'являлися багато нових титулів [31].

Засідання Палати лордів відбувались по важливих державних питаннях.

Запрошення на ці засідання були іменними і саме з них можемо зрозуміти, що на початковому етапі становлення представницького органу Англії, по різному визначали цілі скликання. На засідання парламенту магнати були запрошені для того, щоб король міг підтримувати з ними тісний зв'язок і всі представники політичної еліти англійської держави могли разом приймати важливі рішення щодо майбутнього королівства. Загалом середньовічний парламент скликався залежно від причин та завдань, які він мав виконати. Для виконання судових функцій парламент скликався щорічно, а іноді і частіше в залежності від необхідності [1].

Черговість палатних засідань в Британському парламенті, лорди збиралися тоді коли й комонери. Виключенням було лише те, що Палата лордів відповідно до виконання судової функції могла збиратись декілька разів на рік. В англійській історії був зафіксований один випадок, коли представники нижньої палати брали участь у судових засіданнях – 1399 р. А через рік комонери прийняли петицію до монарха про їх звільнення від судових обов'язків. З цього можемо зрозуміти, що лорди збиралися лише раз на рік чи необхідністю, щоб вершити правосуддя. Верхня і Нижня палата повинні були збиратись в один і той самий час. При цьому Палата лордів була зв'язаною з палатою громад лише в плані сесійних засідань. Це було представлено тим, що всі члени Палати лордів були спадковими у своїх титулах.

У Великобританії, одній з найстаріших держав світу, політична система не склалася миттєво, а була результатом довготривалої еволюції. Процес демократизації політичних інститутів відбувався протягом кількох століть. Відомо, що політична система Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії є конституційною монархією. За тисячолітню історію існування, найважливішим елементом британської політичної системи, монархія, поступово втратила свою владу, і тепер король, як і будь-який інший монарх у конституційній монархії, має символічну роль. Влада королівської особи була обмежена Великою хартією вольностей, відомою також як Magna

Charta Liberatum. Хоча велика хартія вольностей гарантувала привілеї тільки баронам, багато англійців вважають, що саме вона стала початком політичної демократії та громадянських прав у їхній країні у 1215 році. Головною обов'язковістю та функцією сучасного британського монарха є надання порад, затвердження і попередження. Король бере участь у Тасмній раді, консультативному органі, що включає принца-консорта герцога Единбурзького, спадкоємця престолу принца Уельського, членів уряду, лідерів опозиції та інших вищих посадовців. Влада британського монарха включає право скликати і розпускати парламент, назначати прем'єр-міністра, підписувати договори та оголошувати війну. Хоча ці рішення офіційно оформлюються як «Наказ короля в Раді», на практиці вони готуються і приймаються Кабінетом міністрів, яким керує демократично обраний прем'єр-міністр [8].

На різних етапах розвитку британської політичної системи важливу роль відігравав процес формування громадянського суспільства. Громадянське суспільство складалося з різних соціальних груп та колективів, які об'єднувалися навколо специфічних інтересів, таких як економічні, етнічні, культурні тощо, і діяли незалежно від держави. Перехід від статусу «підданих» до осіб, які відчували себе суб'єктами прав, визначав динаміку політичного життя у Великій Британії. В Англії громадянське суспільство з'явилося раніше, ніж у багатьох інших європейських країнах, і воно має буржуазний характер. Воно базувалося на ідеї вільного індивіда, що володів певною власністю і не підлягав владі та колективним формам життя. З часом громадянське суспільство розширилося і охопило нові соціальні групи, хоча спочатку воно обмежувалося лише власниками [8].

Розпочинаючи з підпорядкування держави і громадянського суспільства правовим нормам, перехід від монархічної політичної системи Великобританії до демократичної системи влади полягав у впровадженні принципу розподілу влади, що складає основу конституціоналізму. Конституціоналізм, як форма правової держави, забезпечував регулювання відносин між державою та

громадянським суспільством за допомогою правових норм і виступав як протилежність абсолютизму. Система конституціоналізму стала цивілізованим засобом вирішення протиріч між державою і громадянським суспільством. Саме завдяки цій системі поетапних реформ стало можливим поступове розширення повноважень парламенту і перехід від абсолютної монархії до конституційної, а в подальшому – до парламентської монархії. В даний час Великобританія є стійкою демократією, не менш стабільною за такі європейські країни, як Франція, Німеччина та Швейцарія [20].

Світові економічні та соціальні зміни, що відбулися протягом останніх десятиліть, вплинули й на Британські острови. У той час, як багато європейських країн шукали розв'язання соціально-економічних протиріч через деструкцію старих та створення нових політичних структур, у Великобританії соціально-економічний розвиток супроводжувався поступовою еволюцією політичної системи. Незважаючи на збереження традиційних політичних інститутів, вони зазнавали змін у своєму становленні в структурі влади та ролі у процесі політичного прийняття рішень. Гнучкість англійської конституційної системи давала можливість політичним інститутам гармонійно пристосовуватися до потреб суспільного розвитку та викликів сучасного світу без значних труднощів [8].

Фактичною виконавчою владою Великобританії на сьогоднішній день є Кабінет міністрів, який відповідає за формулювання національної політики у всіх сферах суспільного життя. У політичних системах загальновідомо, що Кабінет міністрів є радників глави держави, і вони зазвичай очолюють різні державні департаменти. У країнах з парламентською системою уряду, Кабінет міністрів стає важливою складовою частиною, хоча його форми можуть варіюватися за деякими ознаками [8].

Нормативна підсистема включає в себе цінності, традиції, правові, політичні та моральні норми, а також звичаї. Ця підсистема виявляє значний вплив на функціонування інститутів та поведінку людей. Політична система має важливе значення, оскільки вона визначає основні принципи та норми, які

керують діяльністю цих інститутів та взаємовідносинами між ними. Крім того, нормативна підсистема регулює всі взаємовідносини між державою і народом, а також між політичною елітою та електоратом, встановлюючи правила та норми, за якими вони функціонують.

Англіїці дотримуються своїх традицій, деякі з яких стали частиною повсякденного життя, а інші перетворилися на театральні видовища. Дослідники уже багато років хочуть збагнути, що саме у Великобританії впливає на стабільність, політичну культуру, як саме британці протягом багатьох століть залишаються такими консервативними щодо політики держави. Загальноприйняте поняття «британський» вживається в розумінні співвідношення щодо держави. Однак, такі поняття, як «англійський», «уельський», «шотландський», «ірландський» - вживаються в розуміннях національних культур.

Згідно з Дж. Локком, Великобританія має політичну систему, в якій існує поняття рівноваги між політичною владою та обмеженнями. Ці обмеження були закріплені у різних політичних формах, відомих як «нові правила політичної гри». Наприклад, це означало наявність системи збалансованих обмежень та противаг [19].

Ще одна особлива ознака політики Великобританії – стовідсоткова довіра і впевненість народу в політичній системі країни. Британці вірять, що державні урядовці у будь-якій ситуації будуть діяти згідно з прийнятих законів, прецедентів та загальноприйнятих правил і норм. Така особлива поведінка політиків викликає велику довіру і підтримку громадян держави.

Духовно-ідеологічна підсистема політичної системи Великобританії стала одним із основних пунктів вивчення, вона дає характеристику політичній системі суспільства та висвітлюється у політичній свідомості та політичній культурі британців. Політична свідомість висвітлює події політичного життя через призму інтересів громадськості та їх ідеологічних поглядів. Свідомість британців формується під такими зовнішніми та внутрішніми чинниками: економіка, історія, національні ідеї, культурні

поняття, загальноприйняті моральні норми. З огляду на все політична свідомість є обов'язковим символом політичних дій, саме від неї залежить характер та основні чинники політичного процесу [23].

Політична культура – сукупність політичних переконань, поглядів, духовних цінностей і усталених форм поведінки окремих громадян, соціальних верств населення, які відносяться до їх взаємозв'язку з політичною владою.

Значення ідеалу британця, створеного «освіченим класом» у Великобританії, залишалося незмінним з епохи вікторіанської ери. Цей ідеал описував британця як стриману та практичну особу, що уникає поспішних рішень. Вважали, що справжній джентльмен завжди залишається безпристрасним, малорозмовним та виявляє строгість на обличчі, не виражаючи свої емоції. Він вірний даному слову, уникає самохвалення і негативних висловлювань про інших. Цей ідеал втілював самоконтроль, порядність та чесну гру [13].

Британці, як жителі Великобританії, відносяться до категорії підданих монарха, а не громадян держави, і вони насолоджуються свободами, які їм надаються. У британців монархія сприймається як стабілізуюча сила політичного процесу. Конституційний монарх виконує важливу функцію арбітра у випадках, коли виникають міжпартійні конфлікти, які не регулюються писаними конституційними нормами або традиціями. У політиці Великобританії монарх виступає символом єдності нації, королева відкриває і розпускає парламент і є Головнокомандувачем Збройних сил. Уряд та опозиція вважаються урядом та опозицією Її Величності. З часом політичні погляди британців змінилися, і в даний час монарх є символом нації і найвищим державним службовцем. Рівність прав для британців є важливим компоненом [19].

Громадяни Великобританії демонструють педантичне відношення до дотримання зовнішніх формальностей і ритуалів. В складних ситуаціях англіїці завжди знають, що вважається «прийнятним» і «неприйнятним». У

стосунку до монархії і релігії в британців простежується привітне і поважливе ставлення до авторитету загалом, а також до свободи совісті, що є важливим для розуміння походження таких рис, як прагнення до компромісу, терпимість, передбачуваність політичної поведінки та відсутність догматизму. Останнє пояснюється тим, що британці не прагнуть виходити за межі власного досвіду. Вони представляють собою націю емпіриків, які не довіряють теоріям і не прагнуть до їх логічного виведення, щоб уникнути крайнощів. Вони не надихаються шкідливим прагненням спростовувати все до найпростіших початкових форм або зводити все до однієї остаточної причини [7].

У британській політичній культурі, як серед еліти, так і серед населення загалом, існує широко поширена думка про те, що заходи державної політики не мають легітимності, поки вони не отримають затвердження парламентом. Це переконання настільки сильне, що в громадському мисленні концепція виборності парламентської палати виключає будь-які радикальні непарламентські альтернативи, вважаючи їх незаконними. Для здійснення корінних змін опозиція повинна отримати більшість в парламентській палаті.

У нормативній підсистемі країни віддається перевага виконавчій владі, в межах встановлених порядків і законів держави. Парламент на постійній основі не творить політику, а чекає рішень та пропозицій виконавчої влади, а вже потім реагує на певні події, приймає рішення відповідно до закону, прецедентів і тому подібне.

Останнім часом парламент зайняв ланку в політиці як представницький орган груп індивідів та соціальних груп. Таке явище цілком нормальне і поширюється в багатьох країнах, однак для Великобританії така роль парламенту в політиці має особливий сенс, адже у англійському суспільстві голосують за партії, а не за якогось одного кандидата. Політики великого значення надають роботі з виборчим електоратом, таким чином можна провести аналогію, що вдвічі більше виборців Великобританії будуть знати свого депутата, ніж американці. При голосуванні в парламенті особливу роль відіграє партійна дисципліна, адже будь-який член парламенту – представник

інтересів нації і має вести себе відповідно до загальноприйнятих усталених норм поведінки пересічного британця [19].

Звичайно, ми не можемо сказати, що принципу поділу влади дотримуються у всіх прийнятих порядках, однак, парламент завжди залишається невід'ємним еталоном політичної культури Великобританії. Члени парламенту з повною скрупульозністю і серйозністю ставляться до усталених «правил політичної гри», на відміну від широкої громадськості. Високе почуття терпимості до політичних опонентів, робить парламентаря еталоном наслідування таких якостей. А політична поведінка пересічних громадян не суттєво відрізняється від представників парламенту. Загалом можна сказати, що звичайні громадяни поєднують в собі такі особливості: соціально-психологічні установки та шанобливість до влади, закону. Британці здатні впливати на владу, одна при цьому ведуть себе політично-пасивно, адже повністю довіряють дійному уряду, монархії.

Сучасність перетворила легітимність політичного режиму на залежність від задоволення суб'єктивних потреб індивіда, а не від його відповідності святим нормам порядку. Здається, конфлікт між індивідуалізмом і традиціоналізмом був неминучим, але ієрархічні та органічні соціальні зв'язки, що мають своє походження у середньовіччі, адаптувалися до сучасної системи соціальної стратифікації. Традиційне ієрархічне шанування сприяло підтримці вертикальних зв'язків, забезпечувало авторитет уряду та повагу до політичних лідерів. Органічне почуття, що є невід'ємною частиною традиційних цінностей, у свою чергу, посилювало горизонтальні зв'язки в сучасних політичних та соціальних структурах. У британській політичній системі громадяни в основному виявляють політичну участь шляхом голосування, особливо під час виборів, коли політичні партії мобілізують виборців. Окрім голосування, звернення до парламентаріїв, високопосадових посадовців або засобів масової інформації також є важливими формами політичної участі. Активнішу роль зазвичай відіграють члени політичних партій та профспілок, а також активісти добровільних громадських

організацій [19].

На загальнодержавних виборах, британці голосуючи за ту чи інше партію, висловлюють своє безпосереднє ставлення до політичної ситуації в державі. Такі загально важливі питання, як: збереження екології, забезпечення якісної освіти, надання житла вирішуються місцевою владою, адже ці питання доступні впливу громадян, а місцева влада здатна швидко реагувати на запити населення.

Г. Алмонд у своїх працях характеризував Великобританію як найзбалансованішу і найуспішнішу державу в плані стабільності та лояльності народу до влади і навпаки. Однак, рівень лояльності залежить від певних чинників субкультури. Науковці визначили такі популярні британські субкультури: регіональна, демографічна, консервативна, лейбористська [21].

Важливим етапом розвитку нормативної та духовно-ідеологічної систем Великобританії є епоха тетчеризму. Напевно, одна із найвідоміших жінок політиків стала – Маргарет Тетчер. Вона стала прем'єр-міністром, коли у державі існували певні недоліки загального добробуту країни і народна підтримка щодо держави - похитнулась. На той час, у громадян прищепилась етика опори на власні сили, бо за півстоліття майже усі форми колективності в державі досить послабились, залишився єдиний інститут, який створював взаємодію – сім'я.

Маргарет Тетчер вирішила знайти вихід з скрутного становища, в її стратегії існувала чітка постановка мети, велике прагнення досягти поставлених цілей, така тверда позиція, іноді й авторитаризм у власній консервативній партії був дозволеним і сприймався нормально. Сале консервативна партія стояла на тому, що авторитет лідера партії, партійна ідея, етика єдності – це шлях до нової ери політиків-професіоналів. Такі сильні складові ідеї політичної партії стали виборчим козирем, який мали тільки консерватори, бо лейбористській партії не вистачить ресурсів на такі політичні кроки [19].

Тетчер розуміючи проблему, що назріла у державі, почала

використовувати такі політичні прийоми: безпосередньо ставила акцент на масах, а не окремих індивідах, такий прийом сприяв поверненню колишніх уявлень про форми колективності. В тому соціальному суспільстві зникли принизливі стереотипи вважати себе представником робітничого класу. Маргарет зробила майже неможливе, поняття «клас» розумілось як певна субкультура, манера поведінки асоціювалась із середнім класом, а не з представником фізичної праці. Ось так відбулася певна політична еволюція за останні десятиліття над поняттям «економічного детермінізму», відповідно результат виборів був забезпечений успіхом чи програшем політики уряду і класової приналежності виборців.

Незавершені процеси, які відбуваються в країні, не звільняють нас від спроб осмислення сучасних подій, поки що не сформувалися міфи про них. Проте варто уникати спокуси розглядати кожні вибори або зміну лідера як вирішальні події, поворотні точки в історії країни. В термінах політико-культурного дослідження вісімдесятих років характеризується поняттям «політики переконань», а для дев'яностих років характерно більш помірне сприйняття політичного життя, відображене термінами «менеджеризм», «псевдо-радикалізм», «євро-прагматизм» - що вказує на адаптацію політичної системи до нових умов без великих амбіцій.

Великобританія – багатонаціональна та багатогранна держава, яка забезпечує наявність сформованих політичних субкультур. Є досить багато відмінностей між чотирма основними націями (англійська, уельська, шотландська та ірландська). Саме розбіжності і багате різноманіття субкультур у державі похитує значимість «британський», адже певну усталену поведінку приписують всьому населенню Великобританії, хоч це і не є досить правильним. У загальноприйнятий образ «типового британця» входять такі характеристики: стабільність, педантичність, централізованість, поміркованість та інше. Однак такі характерні риси не притаманні кожному громадянину Сполученого Королівства, адже історія держави – історія кожного острова і кожного народу зовсім різниться. Потрібно відрізнити

поняття «англісець», «британець», «уельсець», «шотландець» - зовсім різні народи із своєю історією, субкультурою, цінностями, нормами й поняттями. Представники народу шотландців, ірландців та уельсців – нащадки кельтів, англійці – намісники англосаксонців. Науковці пояснюють, що громадяни Великобританії не відносять себе до «британців», а наполягають називати речі своїми іменами, бо таке незнання історії ідентифікації народу до тих чи інших груп населення, обурює громадян. При розумних представниках влади історично склалось так, що були створені всі умови для того, щоб жителі острові стали відчувати себе єдиним народом. Об'єднання усіх народів відбулося під англійською короною і уся державна влада сконцентрована в Англії, завдяки таким ознакам існують думки, що англійський націоналізм є пануючим на територіях Об'єднаного Королівства. Однак представники інших народів завжди відмежовують себе від Великобританії, навіть створюють власні великомасштабні партії, для того щоб досягти незалежності для своїх територій.

До нещодавнього часу почуття національної самосвідомості існувало переважно в культурному середовищі, а загальнобританський уряд визнавав чотири народи, за винятком Північної Ірландії. Однак у 60-70-х роках націоналізм здобув підтримку в політиці Шотландії та Уельсу. Вимоги незалежності цих двох країн від Англії спричинили створення власного парламенту в Уельсі і передачу більшої автономії шотландському парламенту. Вимоги децентралізації економіки всередині Англії відображають її регіональні відмінності. Оскільки самі англійці як нація є дуже різноманітними, у них різняться звичаї, акценти і поведінка. Можливо, у майбутньому на географічній карті світу з'являться нові незалежні країни з власним президентом, парламентом і конституцією – Шотландія, Північна Ірландія, Уельс і Англія [19].

2.2. Роль політичних партій у політичній системі Великобританії

У Великобританії партії відіграють важливу роль у політичній системі та представляють широкий спектр поглядів громадян щодо різних питань. Хоча партійна система зазвичай характеризується як двопартійна, у XIX – на початку XX століття її складовими елементами були консервативна та ліберальна партії, а з 20-х років XX століття – консервативна та лейбористська. Крім того, значне місце в партійній системі займає ліберально-демократична партія, яка має серйозний вплив на ухвалення рішень у Палаті громад та на формування уряду [30].

У Великобританії провідні політичні партії ніколи не перебувають в опозиції до самої державної системи. Вони зазвичай виступають проти політики конкретного уряду. У цьому контексті партії виконують роль конструктивної опозиції, критикуючи те, з чим вони не погоджуються в діях уряду, а також підтримуючи те, що вважають правильним у його діяльності. В Великобританії таку форму опозиції називають «опозицією її величності». Керівництво країни визначило комплексний підхід до реформування державного управління, спрямований на розробку державної політики, що враховує загальнонаціональні інтереси та стратегічні завдання.

Загальна популярність партій моніториться один раз на п'ять років у період парламентських виборів. У цей важливий період часу прем'єр має можливість оголосити вибори в будь-який день. Так склалося, що голова уряду також йде на виборчу гонку, коли підтримка його партії є найвищою [4].

Виборчий процес у Великобританії відбувається за мажоритарною виборчою системою. На сьогодні «країна містить в собі 646 округів на яких приходится 3-4 кандидати. У парламент проходять лише переможці, які просто набрали більшість голосів. Однак, така система не показує чіткої розстановки політичних сил у суспільстві. Така система легко розподіляє місця для переважаючої партії в парламенті, але для цього партія повинна набрати мінімум третину голосів по всій країні» [22].

Перевага такої виборчої системи – «переможець має усе», це пов'язано з тим, що така система розрахована для того, щоб всі основні питання держави вирішувались однією партією.

З 1945 по 1970 роки у Великобританії діяла «виборча система біпартизму: лейбористи та консерватори на виборах отримали разом більше 90% голосів. А третьою партією була ліберальна, яка завжди мала досить малу електоральну підтримку та відповідно з цим мало місць у парламенті» [26].

У історії 1974 році був зафіксований перший випадок, коли Ліберальна партія отримала 1/5 частину голосів виборців. У цей же період більш помітною політичною силою стали шотландські та уельські націоналісти. Тогочасні політологи вважали, що це може призвести до мультипартизму, особливо після розколу лейбористської партії [33].

На сучасному етапі розвитку політичної системи Великобританії у парламенті боротьбу за владу ведуть три провідні політичні партії: консервативна, лейбористська та ліберально-демократична [27].

Штаб-квартири провідних політичних партій переважно розташовані в Англії. Вони виступають згуртовуючим елементом між активістами, функціонерами в округах та парламентськими фракціями. Керівник консервативного центрального офісу призначається лідером партії, а офіс лейбористської партії діє під керівництвом Національного виконкому. Кожна партія щорічно проводить з'їзди, на яких уточнюється політичний курс та приймаються резолюції [23].

Парламентські фракції грають визначальну роль у діяльності партій, оскільки мають більшу легітимність, опираючись на підтримку виборців. Рішення, що приймаються фракціями, є обов'язковими для інших структур партії. Якщо партія перебуває при владі, то вона майже не має можливості критикувати свого лідера, який одночасно є прем'єр-міністром. У Великобританії діють дисципліновані та єдні фракції, які, якщо партія знаходиться в опозиції, мають більше можливостей для критики лідера та прийняття більш гнучкої лінії поведінки [27].

Консервативна партія Великої Британії є однією з найстаріших і найвидатніших політичних партій світу. Партія, заснована на початку XIX століття, має досить цікаву історію в британській політиці, вона є однією із головних сил у формуванні економічної, соціальної та зовнішньої політики країни. Консервативна партія є ієрархічною організацією з чітко визначеною структурою. На вершині організації знаходиться лідер партії, який обирається членами партії. Лідер партії має значні повноваження та обов'язки, включаючи визначення політичного порядку денного партії, керівництво партійними кампаніями та представлення партії на національних і міжнародних форумах.

Контроль за поточною діяльністю партії покладається на виконавчий комітет партії. Вона складається з обраних посадових осіб і призначених членів, а також має кілька підкомітетів, які зосереджуються на конкретних сферах діяльності партії, таких як збір коштів, набір членів і розробка політики.

Консервативна партія відома своїм наголосом на економічному лібералізмі та індивідуалізмі, і вона традиційно була партією бізнес-спільноти та заможної еліти. Проте в останні роки партія намагалася розширити свою привабливість для виборців із робітничого класу та вирішувати такі проблеми, як соціальна нерівність і бідність. Діяльність партії включає передвиборчу кампанію, формулювання політики, участь у парламентських дебатах і законодавчих процесах. Партія також керує низкою організацій та асоціацій, які просувають консервативні цінності та підтримують діяльність партії, включаючи молодіжні та жіночі групи, аналітичні центри та дослідницькі інститути [5].

В останні роки Консервативна партія була особливо активною у просуванні Brexit, виході Великобританії з Європейського Союзу. Партія виступала за Brexit на референдумі 2016 року, і з того часу вона працює над встановленням нових торговельних відносин з країнами по всьому світу.

Консервативна партія Великої Британії є основною силою в британській

політиці, і вона відіграла ключову роль у формуванні економічної, соціальної та зовнішньої політики країни. Структура та діяльність партії спрямовані на підтримку її цілей і забезпечення того, щоб вона залишалася потужною та впливовою організацією в британській політиці. Незважаючи на те, що протягом багатьох років партія стикалася з проблемами та критикою, вона продовжує залишатися головним гравцем на політичному ландшафті Великобританії.

Однією з основних політичних партій країни також є Лейбористська партія. Заснована в 1900 році, в британській політиці була головною силою в просуванні прогресивної політики та питань соціальної справедливості. Лейбористська партія є демократичною, соціалістичною політичною партією, вона сповідує принцип соціальної справедливості, перерозподілу багатства та влади.

Лейбористська партія відома своїм акцентом на соціальній справедливості та прогресивній політиці, і вона традиційно була партією робітничого класу та профспілок. Діяльність партії включає передвиборчу кампанію, формулювання політики, участь у парламентських дебатах і законодавчих процесах. Партія також керує низкою організацій та асоціацій, які пропагують цінності праці та підтримують діяльність партії, включаючи молодіжні та жіночі групи, аналітичні центри та дослідницькі інститути. Ці групи працюють над просуванням прогресивної політики та мобілізацією підтримки партії з низів.

В останні роки Лейбористська партія була особливо активною у просуванні таких питань, як соціальна справедливість, захист навколишнього середовища та права працівників. Партія також активно критикувала політику жорсткої економії та скорочення державних послуг, а також виступала за збільшення інвестицій в освіту, охорону здоров'я та інші державні послуги. Лейбористська партія Великої Британії відіграла ключову роль у просуванні прогресивної політики та питаннях соціальної справедливості [14].

Ліберал-демократична партія Великої Британії утворилась в результаті

злиття Ліберальної партії та Соціал-демократичної партії (СДП). Коріння партії сягає традиції ліберальної політики XIX століття. Партія має довгу історію просування прав особистості, громадянських свобод і питань соціальної справедливості.

За останні 10 років ліберал-демократи зіткнулися з багатьма викликами та змінами. У 2010 році партія сформувала коаліційний уряд з Консервативною партією, яка вперше за десятиліття взяла участь в уряді. Лідер партії Нік Клегг став віце-прем'єр-міністром у коаліційному уряді. Під час коаліційного уряду ліберал-демократи брали участь у кількох великих політичних ініціативах, включаючи запровадження одностатевих шлюбів і реформу державної пенсійної системи. Партія також відіграла ключову роль у скороченні національного дефіциту та сприянні економічному зростанню [15].

Однак коаліційний уряд також був відзначений суперечками та розбіжностями, зокрема щодо таких питань, як плата за навчання та реформа соціального забезпечення. Це призвело до падіння популярності партії, і вона зазнала значних втрат на загальних виборах 2015 року. Відтоді партія перебудовується та змінює свої пріоритети. Нинішній лідер партії Ед Дейві намагався позиціонувати партію як сильного захисника питань соціальної справедливості та проєвропейської політики. Партія особливо активно виступає проти Brexit і виступає за повторний референдум про членство Великобританії в ЄС. Партія також активно просуває політику щодо зміни клімату, включаючи прийняття цілі щодо нульового чистого викиду вуглецю до 2050 року. Партія також закликає до значних інвестицій у відновлювані джерела енергії та перехід від викопного палива.

Ліберально-демократична партія Великої Британії має давню історію, і вона відіграла ключову роль у просуванні ліберальних цінностей і соціальної демократії у Великобританії. Незважаючи на те, що за останні 10 років партія зіткнулася зі значними викликами та змінами, вона продовжує залишатися важливою силою в британській політиці та залишається відданою просуванню прогресивної політики та проєвропейських цінностей [15].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

По-перше, політична система являє собою систему ідей, поглядів, правових норм, політичних інститутів, а також відносин та взаємодій між ними, у ході яких реалізується політична влада чи здійснюється боротьба за її завоювання та використання.

У науковій літературі визначають чотири основні групи елементів політичної системи: політичні інститути (організації, установи); політичні відносини; політичні принципи та норми; політична свідомість та політична культура.

По-друге, одним з ключових елементів політичної системи є політичні партії, які являють собою організовані групи людей, які поділяють спільні переконання, цінності та цілі щодо управління країною чи регіоном, прагнуть виграти вибори та отримати владу, щоб реалізувати свою політику та програми.

Політичні партії можуть відігравати ключову роль у формуванні державної політики та стимулюванні соціальних та економічних змін. Вони надають можливість громадянам брати участь у політичному процесі та бути почутими, а також також служать для контролю влади, оскільки опозиційні партії можуть притягнути правлячу партію до відповідальності за її дії та політику.

Сучасне поняття політичних партій виникло у Великобританії, де в XVII столітті з'явилися партії Вігів і Торі. Віги віддавали перевагу конституційній монархії та підтримували спадкоємство протестантів, тоді як торі підтримували владу монарха та англіканської церкви.

У XIX столітті на зміну партіям Вігів і Торі прийшли Ліберальна партія і Консервативна партія відповідно. Ліберальна партія, що виникла в 1830-х роках, підтримувала вільну торгівлю, індивідуальні права та соціальні

реформи, тоді як Консервативна партія, яка веде своє коріння від партії Торі, підтримувала традиційні цінності та сильну монархію.

У XX столітті з'явилась Лейбористська партія, яка представляла інтереси робітничого класу та виступала за більшу соціальну та економічну рівність. З 1970-х років у Великобританії виникла низка менших партій, зокрема Ліберальні демократи, Шотландська національна партія та Партія зелених. Зростання цих партій кинуло виклик традиційному домінуванню Консервативної та Лейбористської партій і призвело до більш фрагментованого політичного ландшафту.

По-третє, еталон побудови політичної системи Великобританії – це функціональна модель, яка перевірена століттями та є ефективною в плані британської політики.

У Великобританії, як одній з найстаріших держав світу, політична система результатом довготривалої еволюції.

Процес демократизації політичних інститутів відбувався протягом кількох століть. На сучасному етапі вона є конституційною монархією. Проте за тисячолітню історію існування, найважливішим елементом британської політичної системи – монарх – поступово втратив свою владу та має символічну роль. Влада королівської особи була обмежена Великою хартією вольностей.

Великобританія стала країною зародження явища парламентаризму, англійським парламентом були прийняті принципи представницького правління – вони стали фундаментальною ознакою устрою Англії. Перехід від монархічної політичної системи Великобританії до демократичної системи влади полягав у впровадженні принципу верховенства права і розподілу влади, що складає основу конституціоналізму.

Важливу роль в ході розвитку британської політичної системи відігравав процес формування громадянського суспільства. Перехід від статусу «підданих» до осіб, які відчували себе суб'єктами прав, визначав динаміку політичного життя у Великобританії та зростання ролі політичних партій, як

одного з найбільш ефективних елементів інституційної підсистеми політичної системи.

По-четверте, політичні партії на сучасному етапі є важливим елементом політичної системи Великобританії. Вони забезпечують платформу для людей, щоб висловити свої думки та ідеї, і вони відіграють вирішальну роль у формуванні політики та напрямку країни. Політичні партії мають багату історію у Великобританії, і їхня еволюція з часом відображає мінливі потреби та прагнення електорату.

Однією з ключових сильних сторін політичних партій є їх здатність об'єднувати людей із різним походженням і переконаннями за спільною справою. Вони створюють почуття ідентичності та приналежності до своїх членів і прихильників, а також забезпечують платформу для людей, щоб їхні голоси були почуті. Це особливо важливо в такій демократії, як Великобританія, де думки та прагнення громадян є життєво важливими для функціонування політичної системи.

Іншою важливою функцією політичних партій є їх здатність забезпечувати рамки для управління. Політичні партії мають чіткий набір політичних принципів, якими вони керуються при прийнятті рішень, і це допомагає гарантувати, що рішення приймаються структурованим і послідовним способом. Крім того, політичні партії пропонують виборцям чітку альтернативу, дозволяючи їм приймати обґрунтовані рішення на виборах.

Проте політичні партії не позбавлені недоліків. Одним із найбільших викликів, з якими сьогодні стикаються політичні партії, є зростаюче почуття розчарування серед виборців. Багато людей вважають, що традиційні політичні партії не представляють їхніх інтересів чи цінностей, і це призвело до зростання підтримки альтернативних рухів і партій.

Крім того, нинішній політичний клімат у Великій Британії стає все більш поляризованим, політичні партії стають більш ідеологічно керованими та менш готовими до компромісів. Це ускладнило політикам працю, що призвело

до глухого кута та відсутності прогресу у важливих питаннях.

Незважаючи на ці проблеми, політичні партії залишаються ключовим елементом політичної системи Великобританії. Вони забезпечують життєво важливу платформу для людей, щоб висловлювати свою думку та впливати на політику, і вони відіграють вирішальну роль у формуванні напрямку країни. Таким чином, громадянам важливо співпрацювати з політичними партіями та брати участь у демократичному процесі. Тільки через активну участь можна забезпечити, щоб кожний голос був почутий та інтереси різних груп були представлені в політичній системі.

Громадянське суспільство грає важливу роль у взаємодії політичних партій у Великобританії та впливає на їхню відповідальність перед громадськістю та формування політичного дискурсу. Профспілки, професійні асоціації та групи інтересів є важливими організаціями громадянського суспільства, які допомагають політичним партіям відповідати на потреби та інтереси громадян. Успішність політичних партій у Великобританії залежить від їхньої здатності взаємодіяти з цими організаціями та реагувати на їхні потреби та проблеми.

Крім того, ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та впливають на політичний дискурс, і політичні партії повинні бути готові використовувати їх для досягнення своїх цілей. ЗМІ також забезпечують відповідальність політичних партій, що може впливати на їхню діяльність та політику.

Загалом, політичні партії Великобританії суттєво впливали на розвиток політичної системи країни, а також на її сучасний стан. Їх значення лише зростатиме в умовах сьогодення, після смерті королеви Єлизавети II та коронації Чарльза III. Політичні партії можуть забезпечити згуртування суспільства, подолати сепаратистські тенденції та зовнішньополітичні виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бруслик О. Ю. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії : дис. канд. Харків. 2016. 233 с.
2. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_03\(34\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_03(34)/4.pdf).
3. Готун А. Основні концепції дослідження комунікації в політичній системі суспільства. *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. URL: <http://surl.li/fyafb>
4. Гончарук В. Особливості двопартійних систем США та Великобританії. *Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2011. № 104. С. 43-46.
5. Головастенко О. Політичні партії у системі влади Великої Британії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія: Політичні науки*. 2016. С. 67-71.
6. Григоров Н. Політичне становище Англії у XVIII ст. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 308–311. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/7/68.pdf>
7. Григор'єва І. В. Парламентська система Великої Британії: історія та сучасність *Світова політика та міжнародні відносини*. 2018. 3(33). С. 111-117.
8. Данильян О. Особливості формування та вдосконалення політичних систем європейських країн (на прикладі Великобританії). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 20. С. 48–59. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3161/1/Daniljan_48.pdf.
9. Інформаційно-комунікативна модель політичної системи. *Політологія. Онлайн бібліотека*. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-3143.html>.
10. Історія держави і права зарубіжних країн. URL: <https://history.vn.ua/book/history-of-state-the-rights-of-foreign-countries/105.php>.

11. Кібернетична модель політичної системи К. Дойча та її характеристика. *Fandom.html*. URL: <https://catpol.fandom.com/ru/wiki/>.

12. Концепція політичної системи Д. Істона - Політологія (теорія та історія політичної науки): навчальний посібник. *Політологія: Онлайн бібліотека. Книги, підручники, реферати, лекції*. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1887.html>.

13. Коваленко О. В. Політична система Великої Британії: особливості та тенденції розвитку. *Наукові записки. Серія: Філософія, політологія, соціологія*. 2016. № 1(49). С. 66-70.

14. Кривенко В. Лейбористська партія Великої Британії: історія та політичні установки. *Політична думка*. 2018. № 2. С. 81-87.

15. Лавріненко О. Політичні партії Великої Британії: особливості структури та діяльності. *Політична наука*. 2017. № 4. С. 112-118.

16. Моделі політичної системи. *Studme*. URL: https://studme.org/36524/politologiya/modeli_politicheskoy_sistemy

17. Модель політичної системи Г. Алмонда. Політологія (теорія та історія політичної науки): навчальний посібник. *Політологія*. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1888.html>.

18. Модель політичної системи Девіда Істона. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/1754090636380/politologiya/model_politichnoyi_sistemi_devida_istona.

19. Національні моделі . політичних культур. *Stud*. URL: https://stud.com.ua/159695/politologiya/natsionalni_modeli_politichnih_kultur.

20. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу/ під заг. ред. В. С. Бакірова, Н. І. Сазонова. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 576 с.

21. Романенко Т. Політичні партії Великої Британії: система та функціонування. *Політика і право*. 2016. №. 3. С. 108-113.

22. Система державного управління Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік ; за заг.

ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2011. 48 с.

23. Соколов А. Особливості сучасної політичної системи Великобританії. Наукові праці. *Серія «Політичні науки»*. 2006. Вип. 41. Т. 54. С. 160-164.

24. Становлення парламентської монархії в Англії. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/82556/pravo/stanovlennya_parlamentskoyi_monarhiyi_angliyi.

25. Структура політичної системи. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/1376102554129/politologiya/struktura_politichnoyi_sistemi

26. Уроки демократії для України. *Міжнародний Центр Перспективних Досліджень*. URL: http://icps.com.ua/pub/files/47/24/nl_ukr_20070730_0374.pdf.

27. Хіскок Д. Британський досвід діяльності парламентської опозиції: уроки для України. URL: <http://icps.com.ua/pub/files/43/57/Opposition%20in%20the%20UK%20U.pdf>.

28. Folsom J. K. The rise and development of political parties in America. IndyPublish.com. 2007.

29. Mair P. The development of political parties in Western Europe: A comparative study. Cambridge University Press, 1990.

30. Modernizing government. London, 1999. URL: <http://www.archive.official-documents.co.uk/document/cm43/4310/4310.htm>.

31. Norton P. Parliament in British Politics / Norton Philip. 2nd edition. London: Palgrave macmillan. 2013. 336 p. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/ecff7f3b-a8dc-4f4e-9fea-3c5d12706416.pdf.

32. Sartori G. Parties and party systems: A framework for analysis. Cambridge University Press, 2005. 368 p.

33. The World Factbook. United Kingdom. *Central Intelligence Agency*. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uk.html>.